

SZŐCS GÉZA

El lehetett volna-e Trianont kerülni?

Motto: „Tavaszi elején Béla kétséretével végigjárta a gyepűket, s mindent rendben talált. A hegy-szorosok ledöntött százados jákkaal elzárva, a járható utak bevágva és sziklákkal eltömve, a patakok medre elrekesztve. Az őrségek mindenütt vidáman a helyükön.”

Kodolányi János: A vas fiai

Elnök Úr, Rektor Asszony, Tisztelt Részvevők!

Lehet, hogy csalódást fogok okozni azzal, hogy, mint látni fogják, a kérdésre igenlő lesz a válaszom. Igen, talán könnyebb az eleve elrendeltbe beletörődni, azt lázadás nélkül elfogadni és szembesülni vele és bánkódás és fejünk falba verése helyett arra odafigyelni, és azt megfogalmazni, hogy melyek az új helyzet imperatívuszai. Ez utóbbi feladattal maximális mértékben egyetértve, engedtessek meg nekem mégis, hogy újragondoljam: vajon valóban el nem kerülhető volt-e a történéseknek az a sorozata, amelynek végeredményét, máig hatóan, Trianon érvényesítette.

Azt is már most, előjáróban tisztázni szeretném, hogy az itt következő fejtegetések Kelet-Magyarország alternatív sorslehetőségeivel foglalkoznak. Ez a rész a Trianon előtti országnak mintegy egyharmadát teszi ki.

MOLTER KÁROLY írja *Erdély történelmi bangulata 1916-tól Trianonig* című munkájában, hogy – idézem:

„Az apósomra menendő városi törvényhozási tag augusztus vége felé magyarul szólt a székely főváros [akkor, 1916-ban ez még Marosvásárhely volt] piacán egy mezősegi áruhoz, mire az merészen vágta vissza: »Itt jó lesz románul beszélni, mert maholnap Ferdinánd lesz a király!« – Az öregúr meglepedkezett hirtelen Ferenc Ferdinánd haláláról, csupán azt nem értette, hogy miért kéne az alatt románul beszélni ősei városában? Csak két nap múlva, augusztus 28-án jött reá, hogy nem Habsburg Ferdinándról volt szó.” [Hanem FERDINÁND román királyról.]

CAMIL PETRESCU regényéből (*A szerelem utolsó, a háború első éjszakája*) tudjuk – onnan is tudhatjuk –, hogy a támadás előtti hónapokban erődök épültek a román oldalon, és a román katonák kiképzésben részesültek: hogyan kell – ezt szó szerint értve ezúttal – hátba szúrni a magyar határőröket és vámosokat, addigi ivócimboráikat és kollégáikat.

Nos: ha mindezt előre lehetett tudni, mit tettünk mindennek az elkerüléséért, a megelőzésért?

Legutóbb MÉHES GYÖRGY mesélte el regényes családtörténetében, hogy az 1916-os román betörésről mint várható eseményről a megelőző hetekben nyílt titokként tárgyaltak a székelyudvarhelyi piacon. Ám nemcsak ez derül ki a memoár-

ból, hanem a derék székelyek sírnivaló bizalma is az „urakban”, akiknek dolga, hogy „intézkedjenek”.

Kossuthtól a székely gazdáig a Cassandrák hosszú sorának figyelmeztetése mutat előre Trianon fele. Mikor TISZA ISTVÁNT tájékoztatják a román tervekről, elneveti magát: „Ugyan már, hiszen akkor Geszt is román lenne?!” Társasági közbeszéd tárgya, hogy mi lesz, ha Románia megszerzi Erdélyt – a Magyar Szalon című folyóirat 1894. augusztusi számában például írók értekeznek erről az izgalmas témáról, RÁKOSI JENŐ, HORVÁTH GYULA és az akkor még igen ifjú HERCZEG FERENC –, ám a magyar politikai elitet és hadvezetést 1916 nyarán a teljes felkészületlenség álmélgató állapotában, a derült égből villámcsapás váratlanságával éri a román támadás.

1916 nyaráig: mulasztás, felelőtlenség, naivitás, rövidlátás volt föl nem készíteni az országot a várható román háborúra.

1916 ősztől a még megadatott két évben nem megtenni ugyanezt: történelmi bűn, teljes látásvesztés, kollektív önpusztítási merénylet, – igen, az egész nemzetet egy évszázadnyi idővel visszavető merényletnek minősülő elmebaj.

Rögtön az elején szeretném leszögezni: e fejtegetésnek nem célja, hogy időben DÓZSA GYÖRGY koráig, vagy 1914 nyaráig kövesse vissza az okok láncolatát, végül kijelentvén: lám, ez vezetett Trianonhoz.

E szöveg szerzője nem történész, még csak laikus történész sem. Kizárólag csak közismert és mindenki által hozzáférhető publikációkból bír tudomással csapatmozgásokról, demarkációs vonalokról, jegyzékekről és tárgyalásokról. Egyszóval, nincs birtokában olyan új forrásoknak, amelyek merőben más és reveláló megvilágításba helyezhetnék Trianon elkerülhetőségének/elkerülhetetlenségének, vagy egy kevésbé kegyetlen békediktátum esélyének kérdését. Összefoglalva, nem tudja megválaszolni a kérdést, hogy mi történt Mohács után Budavár bevételéig, hogy mire használta ki – pontosabban: hogy miért nem használta ki – a nemzet (ugyan nem a másfél évtizedet, de) a másfél évet. A másfél évet 1918 ősztől 1920 tavaszáig, ahogy a történész asszony mondja: Padovától Trianonig.

E sorok írója számára a gondot az jelenti, hogy máig nincs tudomása olyan léptékű és végeredményű vereségről, hadi eseményről, katonai katasztrófáról, amelyben Mohácshoz foghatóan alul maradtunk volna egy vagy több idegen hatalommal szemben, mint 1918 őszén.

„Alulmaradtunk volna egy vagy több idegen hatalommal szemben” – ezt a mondatot persze értelmeznünk kell. Mi az, hogy alulmaradni? Milyen mértékben? És ki az a mi? Ki vagy mi ennek a mondatnak az alanya?

Kezdjük az utóbbival. Ki maradt alul, ki szenvedett vereséget? Az Osztrák-Magyar Monarchia? A szentistváni állam? Magyarország, a nemzetiségek nélkül – hiszen ők a nyertes oldalra kerültek –; akkor tehát a magyar nemzet? De nem a politikai értelemben vett magyar nemzet – hiszen éppen erről beszélünk –, akkor tehát a magyarok, csak úgy?

És kikkel szemben? Külső és – persze – belső ellenségekkel szemben. Azt szokás mondani: a szomszédainkkal szemben. Ez 1918 őszét illetően nem igaz. (Az őszön itt azt értve, ami Padova előtt történt.) Miféle szomszédokkal szemben? Cár atyuska birodalmával szemben biztosan nem maradtunk alul, bárhogy nevezték is már ekkor. Ami Romániát illeti – nincs az a nekilódult fantáziájú román áltörténész, aki ilyesmit merne állítani. Csehszlovákia nem létezett még. Ausztria? – kérdezhetnők tréfából. Szlovénia, Horvátország? No ugye. Hát akkor csak nem Szerbiától szenvedtünk katonai vereséget?

Ami az olaszokat illeti: ez a szomszédunk már más súlycsoportba tartozott. És ez már átvezet ahhoz a tényhez, hogy a szövetség, amelybe szomszédaink előbb vagy utóbb beléptek, átléptek, kiugrottak, átsomfordáltak, netán kezdettől benne voltak: ez a szövetség 1918 novemberében katonai értelemben fölényhelyzetbe került azzal a szövetséggel szemben, amelynek Magyarország volt része. Ám ez a történet, illetve a következtében kialakult helyzet távolról sem hasonlítható, mondjuk Mohácshoz. Leszámítva az orosz és a román betörést, amelyekről tudjuk, hogyan végződtek – a magyar állam területén (közhely, de tény) puskalövés sem esett, a magyar katonák példás morállal és vitézséggel küzdöttek végig a négy évet, s ha ez a morál ekkorra meg is ingott, hadi értelemben vett katasztrófáról beszélni nem túlzás, hanem valótlanítás. Magyarország – Szerbiát leszámítva – nem olyan országokkal szemben veszítette el területe nagyrészét, mely országokkal a világháború négy éve alatt tartósan hadban állt volna. Nem szomszédjaival szemben veszített, hanem későbbi szomszédjaival szemben. Akikkel korábban egyazon államalakulatban élt – majdnem azt mondtam: mint egyazon politikai nemzethez tartozókkal.

Ismert tények ezek, de nemcsak amiatt említem őket, mert az utódállamok propagandája és történelemszemlélete előszeretettel ábrázolja úgy, mintha ők – ezek az államok, netán nemzetek – kényszerítették volna térdre Magyarországot. Az „esemény utáni” módszerekkel megszerzett győzelem ily módon mintegy elvonatkoztatódik a világháború valós összefüggéseitől, és az utódállamok népei tudatában egyre inkább mint egy kisebb térségen belüli külön konfliktus ábrázolódik, melyben a holnap hőse, a kisantant heroikus küzdelemben legyőzte a gonosz Magyarországot.

Ha viszont az ismert eseményeket lépésről lépésre próbáljuk megérteni, teljesen tisztában lévén szláv és román szomszédaink akkori katonai potenciáljával, vagyis azzal, ami ebből 1918 őszére még megmaradt, megint csak abba a kérdésbe ütközünk: mi történt?

A sztereotíp válasz erre a forradalmakban, a hadigépezet felbomlásában, KÁROLYI MIHÁLYban és a „Nem akarok több katonát látni” LINDER BÉLÁjában jelöli meg az okokat. A történelemben társadalmi optikán keresztül elmélyedni kedvelők a nemzetiségeit elnyomó, feudális berendezkedésű, anakronisztikus monstrum-állam végzetét törvényszerűnek, azaz el nem kerülhetőnek ítélik, minden „mi lett volna, ha” kérdést lazán a történelmietlenség senkiföldjére számúzva, oda, ahol nincsenek válaszok.

Magam ugyancsak kollektív okokra vezetném vissza a végül valóban bekövetkező katasztrófát. Nem merészkednék el odáig, hogy „társadalminak” nevezhető

okokkal érveljek egy olyan helyzettel kapcsolatban, amelyben az a Románia lesz a győztes, „aki” saját lázadó parasztjait csak néhány éve mészárolta le. WERBŐCZIÉNÉL és ZÁPOLYÁÉNÁL nem sokkal modernebb szemléletével, a termelési mód tekintetében az ázsiai küszöböt legfönnebb a Balkán irányába átlépő gazdaságával Románia maga a kuriózum a korabeli európai társadalmakat és gazdasági modelleket elemző érdeklődés számára. Nála reakciósabb, feudálisabb, romlottabb, idegengyűlölőbb ország nem volt az akkori Európában.

Azt sem vizsgálom, mitől lett volna kevésbé fáradt vagy kimerült a cseh vagy a szlovák katona, s hogy mért hisszük, hogy a magyar baka dezertálhatnékja volt a térségben a legerőteljesebb.

LINDER BÉLA mindenesetre megérdemelte volna – ha nem akart katonát látni, hát akkor nem a hadbírótságot, de legalább – az egyszerű civil törvényi eljárást. Ott Belgrádban, ahol állítólag haláláig, a hatvanas évekig békében és megbecsülésben élt, aligha értette, hogyan is úszhatta meg az ország védelmi képességeinek lezüllesztéséért a rá – azaz hasonló esetben bárhol, bármikor, bárkire – kiszabható ítéletet.

Nos hát: az okokat a magyar politikai és katonai vezetés gyalázatos színvonalában, a történelmi feladatokat nemhogy megoldani, de felismerni sem képes rövidlátásában, és – bár tudományos eszmecserén vagyunk, de engedjék meg egy írónak, hogy amúgy plebejus módra kimondja – balfaszágában vélem felfedezni. Persze mondhattam volna hatékonysági deficitet is.

Mielőtt erről részletesen szólnék, hadd mondjam el azt is, miért tartom egy politikai kaszt életképtelenségét kollektív természetű oknak. Azért, mert ha a nemzetnek – vagy a társadalomnak – az életösztöne, természetes intelligenciája, felhalmozott tapasztalataiból levont következtetései, mindez együtt, jól működnek, akkor ez az erő elsöpri azt az életképtelen kasztot, mely vészhelyzetben a szakadék fele irányítja az egész közösség sorsát. Ám a magyar nemzetben, a magyar társadalomban ezek az energiák a múlt század első két évtizedében olyannyira elsorvadtak, oly diszfunkcionálisan működtek, hogy Trianon mint szimbolikus helyszín ebben – és csak ebben – az értelemben valóban nem a vak, hanem az előre látható végzet végállomása. És ebben a végzettörténetben sem TISZA ISTVÁN, sem KÁROLYI MIHÁLY vagy az egyéb KÁROLYIAK, sem – fáj ezt kimondani – a később imponáló politikai teljesítményekre képes BETHLEN ISTVÁN, BÁNFFY MIKLÓS vagy TELEKI PÁL nem látta át a helyzetet. Nem látta át, és ezért nem látta előre. Voltaképpen ez az 1916–1918-as dráma egyik legérthetlenebb pontja. Vajon a kifinomult politikai és történelmi ösztönnel bíró és évszázadok alatt rendkívüli volumenű tapasztalatot felhalmozó erdélyi arisztokrácia miért mondott csődöt pontosan a legkritikusabb években? Nehéz szabadulni attól a dramaturgiai ihletésű gondolattól, hogy az erdélyi magyar történelmi családokat a XX. században ért csapások egyik oka épp a tízes évekbeli mulasztásokban, tétovázásokban, fejvesztettségekben keresendő... (Ezt talán BÁNFFY sem gondolta másképp.)

Most pedig próbáljunk meg válaszolni arra: mi kellett volna ahhoz, hogy az ország ne egy mások által megírt történelem, ne egy mások által megrajzolt kényszerpálya logikája mentén legyen kénytelen végigélni a múlt század hét évtizedét, 1920-

tól 90-ig. Úgy, ahogyan ez például Törökországnak sikerült, annak a Törökországnak, mely megint csak nem arról volt nevezetes, hogy társadalmi-politikai berendezkedése milyen mintaszerűen toleráns, racionális, demokratikus és progresszív. A kérdés megkerülhetetlen: ha Törökország képes volt kibújni a békediktátum bilincseiből, akkor Magyarország miért nem?

E fejtegetés – ismétlem – csak annak körülményére korlátozódik, hogy miként lehetett volna elkerülni Erdély Romániához való csatolását és az északkeleti megyék elvesztését.

Erdély (meg a Partium és a Bánság) persze nem Magyarország – még ha a területe nagyobb is a trianoni országénál –, de mindenki tisztában van vele: milyen erős háttérrel, milyen megbízható történelmi partnere lehetett volna a Trianon utáni Magyarországnak – ezúttal is, a történelemben immár másodszor – egy erős és független Erdély.

Igen, az a nevezetes keleti Svájc, amelynek létrehozásához a következők lettek volna szükségesek.

Először is, Magyarországnak – ez itt most a nemzet akaratát úgymond hordozó és megtestesítő politikai elitet jelenti – nem lett volna szabad letérnie a kossuthi útról. Nem lett volna szabad – ahogyan Kossuth előre látta, hogy ez fog történni – a nemzet sorsát a német imperializmus jövőjéhez és borítékolható vereségeihez kötnie.

S most fordítsuk meg, és ahelyett, hogy mit nem lett volna szabad, beszéljünk arról, hogy mit lett volna kötelező megtennie. És ne is menjünk vissza 1867-ig, sőt, még 1914-ig se, amikor is – ez nyilvánvaló – semmilyen áron nem lett volna szabad hadba lépnie. (Ahogyan 1941-ben sem.)

Ezzel szemben legkésőbb 1916 őszén, a román támadás viaszosorítása után, sőt, már azzal párhuzamosan meg kellett volna kezdenie a Kárpátok át nem járható erőrendszerré való átalakítását. Minden hegy, minden szikla, minden egyes fenyőfa egy komplex védelmi vonal elemévé kellett volna hogy váljon, olyanná, mintha csak MAGINOT hadügyminiszter képzelte volna el. Még csak nem is egy BONAPARTE kellett volna. (STROMFELD AURÉL személyében talán az is megvolt...)

A hegy- és vízrajzi térképre pillantva egyértelmű, hogy ez a Vaskapunál kezdődő, a Vöröstoronyi szoros a Kárpát-kanyar mentén az uzsoki hágóig húzódó vonal északon Ungvárt, Munkácsot és Husztot magába is foglalva, innen délnek fordulva halad lefele a Partium, majd a Bánság peremén, hogy majd ismét a Vaskapuhoz érjen. Ily módon – bármi eshetőségre – Erdély nyugat felől is védetté lett volna tehető. (Jó lesz az még ki tudja milyen neotatár fenyegetés ellen...)

1918 januárjától a bukaresti békeben rögzített feltételek alapján Magyarország még egy külön biztonsági sávhoz jutott a Kárpátok keleti és déli lejtőin... Milyen hatalmas ajándék minden hadművelési tervezés számára! Védelmi szempontból egyenesen megfizethetetlen!

Ami a ma Kárpátaljának nevezett területet illeti, érdemes idézni GYÖNYÖR JÓZSEF könyvét – *Határok születtek* – amelyben azt írja: „Csatlakozása egészen a háború végéig nem szerepelt a csehszlovák forradalmi mozgalom programjában.” „Nem esett róluk szó sem az 1918. október 18-i Függetlenségi Nyilatkozatban, sem az

Osztrák-Magyar Monarchia nemzeteinek 1918. április 11-i római nyilatkozatában, sem a prágai színházi ünnepek alkalmával rendezett nagygyűléseken, sem a Nemzeti Bizottság 1918. október 28-i felhívásában. Kárpátalját az első csehszlovák törvény sem említi.”

Ez a terület – Erdély, az alföldi részek és a Bánság nélkül, de Kárpátaljával együtt – egy több mint 100000 négyzetkilométernyi természetes erőd. Megerősíteni gyerekjáték lett volna.

Csak meg kellett volna találni és kinevezni a várvédő Dobó Istvánokat, Zrínyi Miklósokat és Ilonákat és Klapka Györgyöket. S most idézzük ismét MOLTERT: Kolozsvárott „Egyik délután ajánlkozik egy huszárezredes, hogy átveszi a város parancsnokságát, meg is bízzák e nehéz feladattal: másnap reggel jelenti, hogy csak négy huszára maradt fegyverben.” Marosvásárhelyen a postahivatalt hét román katona foglalta el. Hát ne mondja senki, hogy nem akadt Vásárhelyen hét férfi...

MADERSPACH VIKTOR, a Retyezáti Rambo egymaga képes volt a Déli Kárpátokban felvenni a harcot a román hadsereggel. Vajon miért nem adatott meg neki, hogy egy század, egy ezred vagy egy hadosztály élén irányítsa a küzdelmet?

Mint ismeretes, negyedszázad múltán északkeleten az Árpád-vonalat még az egészen más csapásmérő erővel rendelkező szovjet csapatoknak sem sikerült áttörniük – egyetlen ponton sem. 1916–1918 között egy körkörös Árpádvonalat kellett volna Erdély és Kárpátalja köré vonni. Ilyen egyszerű.

(A csángókat figyelmeztetni kellett volna, hogy kapuzárás lesz, és az erre hajlandókat le kellett volna telepíteni: nem az Alföldön, hanem a hegyek innenső oldalán, és birtokot kellett volna kapniuk, erdőt, legelőt, szántót.)

Földreform kellett volna. A kossuthi útról beszélünk, nem? Tudom, hogy nem egyszerű dolog keresztülvinni egy földreformot. De ha mi nem, megcsinálja más. MOLTERT KÁROLYT idézzük ismét: „Engem hivatalos eszakkal vittek fel a város házára, hogy az immár románná alakított tanácsterembe legyek szíves, és gyorsíjam a magyar földbirtokos-grófok és BONTESCU miniszter tanácskozásait a földreformról. (...) eszembe jutott, hogy alig két esztendeje ugyanabban a teremben gyorsítottam volt UGRON GÁBORNak, az ESZTERHÁZY-kormány belügyminiszterének itthoni székfoglalóját.”

MOLTERT egy erdélyi magyar főúr szavait is idézi: „Lám, e miniszter [Bontescu] magyarul vigasztalt, mikor megkérdeztem, hogyan éljek meg ötszáz holdból, holott eddig négyezerből szoktam meg a megélhetést. Hogy tud ez a miniszter még magyarul! Azt mondta, hogy ő most szeretné megszokni, hogy ötszáz holdból éljen meg, mert eddig nem volt neki.”

Román és magyar gazdák tízezreit kellett volna földhöz juttatni, persze azzal a feltétellel, hogy elveszítik, ha – amennyiben úgy követeli majd a helyzet – nem harcolnak a földosztó állam jogfolytonos örököséért, a szabad Erdélyért. Igen, Erdélyt egy totális háborúra kellett volna felkészíteni, mint ahogy azt Svájcban szokás – ha már ennyit beszélünk a keleti Svájcról.

Az erdélyi románokkal meg kellett volna ismertetni az okirályságbeli realitásokat; úgy, hogy a helyzet ismeretében alakíthassák ki véleményüket saját politikai jövőjükéről.

Román-magyar-szász konföderációt kellett volna előkészíteni már 1916 szeptemberétől, úgy, hogy ha a helyzet majd ezt kívánja, 24 órán belül működni kezdjenek a már kialakított hatalmi és adminisztratív struktúrák. Így lehetett volna az új Jellasicsok betörése ellen védekezni.

E kérdéssel persze már átléptünk a szorosan vett katonai kérdések területéről a politikai tennivalók területére. Az öreg Bem tábornok is ezt tette, folyton beleszólt a civil ügyekbe, nem véletlen, hogy orroltak is rá, KOSSUTH alig győzte elsimítani a BEM stratégiai célú, de civil intézkedései miatt lázongó politikai kedélyeket. Dehát egy ilyen méretű háborúnál társadalmi, politikai és hadászati kérdések egymástól elválaszthatatlanok. A magam részéről úgy gondolom, hogy a hegyek és városok megerősítése önmagában, mindenféle földreform nélkül is már jóval kedvezőbb pozíciót biztosított volna nemcsak Erdély, hanem Magyarország számára is.

Ami pedig a dezertálást illeti.

Lehet, hogy négy év frontszolgálat után mindenkinek elege lett már a harci zajból és a lövészárkokból. Lehet, hogy már minden egyes katona a pokolba kívánta az egészséget, és valóban nem akart több katonát látni, ideértve legelőször is saját magát.

Nem is rájuk kellett volna bízni Erdély védelmét.

Egy komolyan szervezett népfelkelés, egy fegyelmezett és jól felfegyverzett nemzetőrség biztosíthatta volna nemcsak a civil, de még a legtöbb katonai objektum védelmét is azzal a fenyegetéssel szemben, amit a kisantant jelentett. (A nagyantant kormányai pedig aligha tudták volna megmagyarázni: ugyan miféle célokért hull még mindig a francia, netán angol vér ott a távoli – az atlantiak biztonságát semmiképp sem fenyegető –, amúgy bevehetetlen Kárpátokban.)

Ha a székelyek azt teheték volna, ami a vérükben volt, mert évszázadokon át védtek a gyepüket: ha arra kaptak volna parancsot, hogy most is ezt tegyék, valóban minden egyes bokor és félig elfűrészelt fenyőfa Erdély védelmét szolgálhatta volna...

Természetesen professzionális haderőt is mozgósítani lehetett volna – elég sok harcedzett, hétpróbás, hazátlanná vált, zsoldosnak való katona keresett magának akkoriban életcél és megélhetést. Az ország tartalékai pedig messzemenően elegendőek voltak ahhoz, hogy egy ilyen hadsereget megfizessen. Elég, ha csak a felbomlott német hadsereg egyes csapataira gondolunk, például a Mackensen-sereg részére. (Ez utóbbiról folyt is elég vita...) Igen, mindezt megtervezni és keresztülvinni nem lett volna egyszerű, és nem lett volna olcsó. És egy országot elveszíteni, az olcsó és egyszerű? Csak egy átfogó tervet kellett volna kidolgozni, melyet a miniszterelnöktől a főispánon keresztül a falu bírójáig mindenki szolgálhat – és mindenki szolgálta volna.

(Bár e sorok írója radikálisan köztársaságpárti, mégis elfogadta volna azt a megoldást, hogy – a HABSBURGOK értelemszerű trónfosztása után – Erdély esetleg ne kantonális konföderációként létezzen, hanem akár olyan monarchiaként, amelynek uralkodója képes az önálló Erdély gondolatát elfogadtatni, érvényesíteni és garantáltatni az európai hatalmakkal. Ha lett volna ilyen uralkodó vagy uralkodóház ...)

A francia gazdasági és politikai tényezőket messzemenően és jó előre érdekeltté kellett volna tenni az önálló erdélyi államalakulat felépítésében, kincseinek kiaknázásában, a francia befolyás garantált érvényesítésében.

Igen, így lehetett volna menteni, ami menthető volt, így lehetett volna Erdélyt és Kárpátalját megtartani – nem magyar államkeretek között, hanem mint demokráciát a multietnicitás és multikulturalitás alapjain. Magyarország megszabadult volna a számára kezelhetetlenné vált román kérdéstől, megőrizte volna a Temesvártól Szatmárnémetiig terjedő szélét az Alföldnek, Erdély pedig megmaradt volna annak, amire történelmi küldetése predestinálta.

Ha valaki pedig minderre csak legyintene, mondván: hát igen, így gondolkodnak a történelemről az alanyi költők és a Kávéházi Konrádok, ilyen romantikusan és naivan – mi mást felelhetnénk rá, minthogy: s bezzeg a sok profi, milyen jól elrendezte az ország sorsát... Mint ahogy arra a bölcsességre is, hogy könnyű utólag okosnak lenni, azt válaszolhatjuk: persze. Épp arról beszélünk, hogy az a baj, hogy senki nem volt előre okos... (De úgy látszik, sokszor utólag sem vagyunk rá képesek.)

Idézzük ismét MOLTERT: „Nem volt garnitúrája», – így írhatná a történetíró az akkori erdélyi politikátlan élite-ről, melynek kitűnő »erkölcsi habitusának« csak a Pesttől való és kezdeményező erő nélküli függése volt nagyobb. [...] Jámbor, optimista agyvelők [...] Mikor Marosvásárhelyen összeült a Kultúrházban a Székely Nemzetgyűlés» – tényleg, erről miért beszélünk olyan keveset? – „... egészen közelről szemlélhettem őket. Párizsban azonban meg sem hallották a hangjukat, túlkialtotta őket sokszorososan a gyulafehérvári pontok szózata, s még Wilson se hitte volna a két gyűlés összehasonlítása után, hogy kiáltványaik – a gazdaállam nevével eltekintve – majdnem szóról szóra egyeztek.”

Ki tud a Székely Nemzetgyűlésről? És a kolozsváriáról?

Most, mikor kézzelfogható realitásként kezd feltűnni, hogy Magyarország és Románia közt – az Európai Unión belül – végre egyszer légneműsödni fognak a határok (a két ország máris egyazon katonai szövetség tagja), feltehető a kérdés: érdemes-e a régmúlttal ennyit foglalkozni, különösen, ha a történelem ilyen ügyesen megoldja azt, amit egy életképtelen generáció elmulasztott?

A válasz természetesen az, hogy bármit hozzon a jövő, bármilyen ajándékkal lepjen is meg, saját hibáinkból akkor is tanulnunk kell. Arról nem is beszélve, hogy nemzetünk jövője aligha a hagyományos értelemben vett csatatereken fog eldőlni. Márpedig abban a versenyben, abban a kihívás-sorozatban, amely előtt a nemzet manapság áll, a politikai elitnek nem szabad hibáznia.

Talán ez a legfőbb tanulság számunkra ma, 8 évtizeddel a történelem után.

* * *

Végezetül a „mi lett volna ha” kérdéstről.

Van egy szemlélet, mely szerint történelmietlen, tudománytalan, egyszóval: tilos föltenni ezt a kérdést, az emberi gondolkodás legősibb és legjellemzőbb kérdését.

Azt a kérdést, amelyet sem az állati, sem a gépi intelligencia nem tud feltenni. (Vigyázat, ne tévesszük össze a gépet a programozóval!)

Arra a kérdésre, hogy mi lett volna, ha KOLUMBUSZT huszonéves korában leszűrik egy kikötői csapszékben (nem volt ez ritka halálnem akkoriban), a „történelemtudomány” felhördül, elvörösödik, és az asztalt csapkodva azt üvölti, hogy a kérdés történelmietlen, tehát feltehetetlen, tehát megválaszolhatatlan. KOLUMBUSZ nem halt meg huszonévesen, ergo nem is halhatott meg, SPECTATOR szavával élve: csak az lehetséges, ami valóságos. Ami nem történt meg, az azért nem történt meg, mert nem is volt esélye megtörténni. A világ sorsa predesztinált, egy verébfi sem eshetik le...

Milyen szerencse, hogy némelyeknek, mondjuk az alanyi költőknek meg van engedve, hogy félénken feltegyenek és megválaszoljanak még ilyen istenkáromló kérdéseket is!

Példánknál maradva: ha KOLUMBUSZsal akkor az történik, akkor két dolog valószínűsíthető bizonyos határig: 1.) Európai hajó nem jut el 1492-ben Amerikába. 2.) Ha nem is 1492-ben, de előbb-utóbb eljutott volna valaki más Amerikába.

Azt gondolom, minden egyes konklúzió válasz egy „Mi lett volna, ha?” kérdésre. Mikor a történészek elégedetten leírják azt a mondatot, hogy „A XV. század végére a hajózási ismeretek és a kereskedelmi meg nagyhatalmi érdekek megteremtették Amerika felfedezésének feltételeit”, akkor valójában arra a kérdésre is válaszolnak, hogy mi lett volna, ha Kolumbusz nem indul útnak.

Tartsuk be hát a játékszabályokat, és fogalmazzuk át a gondolatmenetünket konklúziók és egzakt megállapítások formájában. Egyszóval:

- 1.) 1916 augusztusára a nagyhatalmi érdekek és a regionális hatalmi törekvések megteremtették annak feltételeit, hogy Románia megtámadja Magyarországot Erdély megszerzésének céljából.
- 2.) A támadás visszaverésével a fent megnevezett – és nyilvánvalóvá lett – érdekek és törekvések továbbra is érvényesek maradtak.
- 3.) Egy kormánynak kötelessége az országot fenyegető virtuális és valóságos veszedelmek ellen felkészülni.
- 4.) Amelyik kormány, kormányzat, politikai elit ezt nem teszi meg, az honvédelmi ismeretekből elégtelenre vizsgálzik.
- 5.) Magyarországnak 1916–1918 közt honvédelmi előrelátásból elégtelenre vizsgáló kormányai voltak (politikai elitje volt). E kormányok nem ismerték fel vagy nem vették komolyan a román agressziós szándékokat.
- 6.) Az a jó kormány, amely az agresszív tervekre preventív válaszokat képes adni. (3-as pont.)
Ilyen preventív válaszoknak számítanak a következők:
 - az ország könnyen védhető pontjainak megerősítése;
 - nemzetőrség megszervezése;

- a deficiteseknek mutakozó saját katonai potenciál külső forrásokból történő kiegészítése.
- 7.) Erdély megszerzését Románia tűzte ki célul. Kárpátalja megszerzését 1918 novemberéig senki sem tűzte ki célul. Erdély és Kárpátalja Magyarország könnyen megerősíthető tartományait képezték.
- 8.) Az antanthatalmak Romániának tett ígéreteit a románok által 1918 januárjában Bukarestben kötött különbéke legalábbis relativizálta. A győztes antanthatalmak körén belül nem volt sem általános, sem egyértelmű a román igények támogatása.
- 9.) Franciaország nem elsősorban „Romániát” támogatta, hanem stabil hídfőállást keresett gazdasági és stratégiai érdekei számára a „germán” érdekszférát képező Közép-Európa „háta mögött”, vagyis attól keletre. Románián kívül azonban nem talált ilyen államalakulatot.
- 10.) A fentiek alapján bármely hatékonyan működő hatalmi elit, de legalább egy-két felkészültebb kormány számára magától értetődött a felismerés, hogy az ország keleti része, körülbelül egyharmada megőrizhető önálló államalakulatként. Nem mint a magyar korona országa, de nem is mint a románoké (vagy mint más államokhoz kerülő országrész).

Hölgyeim és Uraim: ezúttal ennyit a „mi lett volna, ha” típusú kérdésekről.